

УДК 343.98

Г. В. ЗАВГОРОДНЯ,*ад'юнкт**Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СПОСОБІВ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Розглянуто способи злочинних порушень правил охорони або використання надр. На основі аналізу наукової літератури, матеріалів слідчої та судової практики запропоновано класифікацію способів зазначеного виду злочинів залежно від типу та виду діяння, від виду природокористування, від структурних елементів, від способу порушення порядку користування надрами, від способів проникнення до предмета посягання, від форми вини й від засобів злочину.

Надра є особливо важливими економічними та стратегічними природними ресурсами, які Конституція України визнає виключним правом власності українського народу. Порушення правил охорони або використання надр негативно впливає на економічний та екологічний стан держави. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають здоров'я і життя людей. За порушення правил охорони або використання надр, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, настає кримінальна відповідальність. Законодавство про надра, регулюючи гірничі відносини, гарантує при користуванні надрами безпеку людей, майна та навколишнього природного середовища. Слід відзначити, що кількість екологічних злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони або використання надр, постійно збільшується. Негативно впливає на стан боротьби з вказаними злочинами і відсутність відповідної окремої криміналістичної методики, структурним елементом якої є криміналістична характеристика даного виду злочинів.

Окремі аспекти розслідування незаконного видобування корисних копалин були предметом дослідження у працях С. О. Книженко, О. О. Дудорова, В. О. Навроцького, Н. В. Нетеси. Разом із цим криміналістична характеристика розслідування порушень правил охорони або використання надр до цього часу не розроблялась, тому її формування є актуальним науковим завданням. Серед основних структурних елементів криміналістичної характеристики порушень правил охорони або використання надр слід особливо відзначити способи вчинення злочинного посягання. Таким чином, виділен-

ня типових даних цього елемента є **метою** нашої статті.

Суттєве місце в криміналістичній характеристиці порушень правил охорони або використання надр посідають типові способи їх учинення. У науці кримінального права спосіб вчинення злочину здебільш відносять до складового елемента об'єктивної сторони злочину. При цьому його розглядають як певну послідовність дій і прийомів, що застосовуються особою при скоєнні навмисних або необережних злочинів, сполучених із використанням засобів вчинення злочинів.

Криміналістичне розуміння способу вчинення злочину тісно взаємопов'язане з кримінально-правовим. Тлумаченню даного питання присвячені роботи багатьох учених.

Так, М. В. Салтєвський визначає спосіб учинення злочину як спосіб дії суб'єкта, використаний для досягнення поставленої мети в будь-якій діяльності. У криміналістичній характеристиці спосіб описують як процес взаємодії і слідоутворення, тобто які об'єкти вступають у взаємодію при конкретному способі і які при цьому утворюються сліди, де вони розташовуються, якими ознаками і властивостями характеризуються [1, с. 421].

М. П. Яблоков під способом учинення злочину розуміє об'єктивно та суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, який залишає різного роду характерні сліди зовні, що дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів та засобів одержати уявлення про сутність події, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані [2, с. 16].

Н. А. Бурнашев указує, що спосіб учинення злочину – це комплекс вольових актів суб'єкта

(суб'єктів) злочину, скоєних шляхом дії або бездіяльності, навмисно або ненавмисно, спрямованих на підготовку, безпосереднє вчинення і приховування злочину (або на реалізацію одного з цих елементів), детермінованих об'єктивними і суб'єктивними факторами, а також ситуацією вчинюваного діяння, що відображується зовні у вигляді матеріальних та ідеальних слідів злочину і використовується в цілях розкриття, розслідування і запобігання злочинам [3, с. 129–130].

Аналізуючи матеріали слідчо-судової практики, ми дійшли висновку, що порушення правил охорони або використання надр можуть бути вчинені як шляхом активних дій, так і бездіяльності. Вказані злочини вчиняються протиправними діями, шляхом порушення встановлених правил або ухилення від їх дотримання, шляхом забруднення природного об'єкта або знищення чи пошкодження його. Порушення встановлених правил охорони надр та порушення встановлених правил використання надр можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності, наприклад: забруднення надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин та матеріалів; пошкодження родовищ корисних копалин, що повністю виключає або істотно обмежує можливість їх подальшої експлуатації; необґрунтована та самовільна забудова площ залягання корисних копалин; вибіркове відпрацювання багатих ділянок родовищ, що призводить до необґрунтованих втрат запасів корисних копалин; здійснення таких видів користування надр, що не вказані в спеціальному дозволі. У свою чергу незаконне видобування корисних копалин вчиняється тільки шляхом активних дій.

Залежно від виду природокористування слід розрізняти: способи порушення встановлених правил охорони надр, способи порушення правил використання надр, а також способи незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Оскільки незаконне видобування корисних копалин вчиняється шляхом активних дій, то специфіка способу даного злочину полягає у способі його підготовки, способі вчинення і способі приховування слідів.

До підготовки незаконного видобування корисних копалин слід віднести активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину, такі як: визначення предмета посягання; підбір місця скоєння злочину; підбір співучасників та розподіл між ними ролей; підбір знарядь учинення злочину та

перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників, що здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади. Приховування таких злочинів полягає у прихованні чи знищенні засобів вчинення злочинного правопорушення, предмета злочину, продуктів його переробки; підготовці алібі; збуту добутих природних ресурсів. Збут незаконно добутого здійснюється шляхом продажу чи оплатної передачі «випадковим» покупцям або за спеціальним замовленням, чи суб'єктам господарювання, яке передбачає собою або одноразовий збут у великих розмірах, або збут невеликими партіями протягом тривалого часу [4, с. 64].

Слід зауважити, що незаконне видобування корисних копалин – це заборонена діяльність осіб, яка включає виокремлення із природного середовища корисних копалин загальнодержавного значення будь-яким способом без належним чином оформленого дозволу або взагалі без нього з метою їх привласнення або незаконного збагачення.

Згідно зі ст. 19 Кодексу України про надра, надра надаються в користування лише після одержання акта про надання гірничого відводу, який видається за наявності в підприємств, установ, організацій і громадян спеціального дозволу на користування ділянкою надр [5]. Гірничий відвід надається для промислового розроблення родовищ корисних копалин та цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин. За його межами користування надрами забороняється. Злочинними будуть дії і в тому разі, якщо користування надрами відбувається з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі, або якщо дозвіл є недійсним (підробленим чи простроченим), або якщо дозволу взагалі немає.

Зазначимо, що без спеціальних дозволів та надання гірничого відводу землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право використовувати надра для господарських та побутових потреб та видобувати для цих потреб корисні копалини місцевого значення і торф, якщо загальна глибина розробки не буде перевищувати 2 м, а також підземні води для власних господарсько-побутових потреб, нецентралізованого та централізованого (крім виробництва фасованої питної води) господарсько-питного водопостачання, за умови що продуктивність водозаборів підземних вод не перевищує 300 м³ на добу (ст. 23 Кодексу України про надра) [5]. Видобуток таких корисних копалин повинен

здійснюватися відкритим способом, без застосування спеціальних технічних засобів, без права продажу іншим особам. Застосування спеціальних технічних засобів, що можуть призвести до небажаних змін навколишнього природного середовища, можливе тільки після погодження з місцевими Радами народних депутатів, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України на місцях.

У зв'язку з поширенням незаконного видобування прісних підземних вод, зазначимо, що їх видобування дозволяється без надання гірничого відводу на підставі спеціального дозволу, який видається після попереднього погодження з органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, Державного комітету України по нагляду за охороною праці та Міністерства охорони здоров'я України на місцях.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що видобування корисних копалин відбувається відкритим та підземним способом. Під відкритим способом незаконного видобування корисних копалин розуміють вилучення їх з верхніх пластів залягання (з кар'єрів, з копальні). Підземний спосіб незаконного видобування корисних копалин вказує на вилучення їх з родовищ, крім з поверхні землі, шляхом викачування, побудови шахт, копалень.

Способи вчинення порушень встановлених правил охорони надр та встановлених правил використання надр за формою умислу можна поділити на вчинення протиправних дій з умислом або з необережності. Щодо такої форми діяння, як видобування корисних копалин, то воно вчиняється з прямим умислом.

За особливостями засобів учинення порушень правил охорони або використання надр спосіб може бути простим, складним і небезпечним.

Простий спосіб полягає у вилученні корисних копалин з родовищ за допомогою найпростіших знарядь праці: кирки, лопати, металевих тичок, компресора, лебідки тощо. Складний спосіб видобування корисних копалин має місце, коли їх злочинці вилучають із родовищ за допомогою складних механізмів, зокрема: технологічних установок (бурове устаткування, мотопомпи, електричні насоси тощо), спеціальної техніки (бульдозерів, екскаваторів, гужового транспорту тощо).

Треба зазначити, що в деяких випадках способи незаконного видобування корисних копалин та способи законного їх видобування співпадають. Відрізняються вони лише в оформленні дозволів. Незаконне видобування корисних копалин відбувається без належним чином оформленого дозволу акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі.

Під небезпечним способом ми розуміємо вчинення порушень правил охорони або використання надр шляхом застосування вибухових речовин та механізмів (шляхом вибуху), шляхом підпалу чи іншими загальнонебезпечними способами.

Підсумовуючи викладене вище, слід відзначити, що способи вчинення порушень правил охорони або використання надр можна класифікувати за типом діяння (способом порушення встановлених правил або ухилення від їх дотримання, способом забруднення природного об'єкта або знищення чи пошкодження його); за видом діяння (шляхом дії або бездіяльності); залежно від виду природокористування (способи порушення встановлених правил охорони надр, способи порушення правил використання надр, а також способи незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення); за структурними елементами способу (способи підготовки, вчинення та приховування слідів злочину); за способом порушення порядку користування надрами (з відхиленням від умов, вказаних у дозволі, з дозволом, що не є чинним, або без дозволу); за способом проникнення до предмета посягання (відкритим способом або підземним); за формою вини (шляхом умислу або необережності); у залежності від засобів злочину (прості, складні та небезпечні способи).

Знання відомостей про типові ознаки способів учинення порушень правил охорони або використання надр як одного з основних елементів криміналістичної характеристики дозволяє слідчому більш ефективно виявляти та розслідувати зазначені злочини, своєчасно вживати заходів з усунення причин і умов, що сприяють їх учиненню. Перспективою подальших досліджень є розроблення інших структурних елементів криміналістичної характеристики порушення правил охорони або використання надр.

Список використаної літератури

1. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтєвський. – К. : Кондор, 2006. – 588 с. ; 32 іл.
2. Яблоков Н. П. Криміналістика / Н. П. Яблоков. – М. : НОРМА – Инфра-М, 2000. – 384 с.

3. Бурнашев Н. А. Проблемы развития криминалистического учения о способе совершения преступления / Н. А. Бурнашев // Правовые и тактические вопросы борьбы с преступностью. – Омск : Вышш. шк. милиции МВД СССР, 1987. – С. 122–130.

4. Книженко С. О. Криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин / С. О. Книженко // Право і Безпека. – 2006. – № 4. – С. 64–66.

5. Кодекс України про надра // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.

Надійшла до редколегії 20.03.2012

ЗАВГОРОДНЯЯ А. В. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ СПОСОБОВ ПРЕСТУПНЫХ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ОХРАНЫ ИЛИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НЕДР

Рассмотрены способы преступных нарушений правил охраны или использования недр. На основании анализа научной литературы, материалов следственной и судебной практики предложена классификация способов указанного вида преступлений в зависимости от типа и вида деяния, от вида природопользования, от структурных элементов, от способа нарушения порядка пользования недрами, от способов проникновения к предмету посягательства, от формы вины и в зависимости от средств преступления.

ZAVGORODNYA G. CRIMINALISTIC CLASSIFICATION OF METHODS OF CRIMINAL VIOLATIONS OF THE RULES OF PROTECTION OR USE OF SUBSOIL

The methods of criminal violations of the rules of protection or the use of subsoil are reviewed. Based on the analysis of scientific literature, materials of investigations and trials there the classification of methods of committing this type of crimes, depending on modus operandi, on the type of use of subsoil, on the structural elements, on the method of violation of the order of use of subsoil, on the way of trespassing to the subject of infringement, on the forms of mens rea and on the means of a crime is proposed.

УДК 343.98.067-344.2

В. О. ПЕЛЕЦЬКИЙ,

здобувач

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЩОДО САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Досліджено особливості етапу порушення кримінальної справи як інформаційного підґрунтя планування та організації розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. Розглянуто типові ситуації дослідчої перевірки, визначено коло обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів даного виду.

Успішність розслідування злочину значною мірою залежить від обґрунтованого та своєчасного порушення кримінальної справи, швидкого і якісного проведення першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. У свою чергу, передчасне та необґрунтоване порушення кримінальної справи може призвести до порушення прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб. З точки зору науки кримінального процесу, порушення кримінальної справи має двобічну природу. З одного боку, це початкова стадія кримінального процесу, під час якої встановлюється наявність або відсутність приводів і підстав до початку

кримінального переслідування, правова підстава для провадження слідчих дій та застосування заходів процесуального примусу [1, с. 21]; з іншого боку, це захід реагування держави на вчинення злочину. В криміналістичному аспекті порушення кримінальної справи є важливим компонентом криміналістичної методики [2, с. 19–20; 3, с. 566].

Разом із тим, у криміналістичній літературі питання щодо віднесення порушення кримінальної справи до структури методик розслідування окремих видів злочинів і на цей час є предметом дискусії [4, с. 334–338; 5, с. 32; 6, с. 293]. Головним аргументом проти такого віднесення є те,